

MUSTAQILLIK DAVRI ADABIYOTIDA INSON QADRI, QIMMATI TASVIRI

To'xtayeva Nargiza Narziyevna

*Nizomiy Nomidagi TDPU O'zbek tili va adabiyoti fakulteti
O'zbek adabiyoti va uni o'qitish metodikasi kafedrasi dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston mustaqillik davrida yaratilgan badiiy adabiyotda inson qadri va uning jamiyatdagi o'rni qanday tasvirlanganligi tahlil qilinadi. Mustaqillik yillarida adabiyotda inson shaxsi, erkinligi, or-nomusi, ma'naviy olami va ijtimoiy faolligi kabi masalalar yangicha yondashuvlar asosida aks ettirildi. Maqolada O. Hoshimov, T. Malik, M. Yusuf, X. Xudoyberdiyev kabi yozuvchilarning asarlari tahlil qilinib, ularning obrazlarida inson qadr-qimmatining badiiy ifodasi ochib beriladi. Shuningdek, adabiyotda milliy g'urur, ma'naviy uyg'onish va erkin tafakkurning ifodasi sifatida inson qadri masalasi qanday o'zgarayotganiga e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: mustaqillik davri adabiyoti, inson qadri, shaxs erkinligi, badiiy obraz, ma'naviyat, milliy g'urur, ijtimoiy faollik, yangi adabiy yondashuvlar.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotda keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi. Bu o'zgarishlar badiiy adabiyotda ham yangi mavzular, g'oyalar va estetik yondashuvlar paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Ayniqsa, inson shaxsi, uning qadri, or-nomusi va jamiyatdagi o'rni kabi tushunchalar adabiy jarayonda markaziy mavzulardan biriga aylandi. Mustabid tuzum davrida e'tiborsiz qoldirilgan yoki cheklangan insoniylik, shaxs erkinligi, milliy ong va ma'naviy uyg'onish g'oyalari mustaqillik yillarida badiiy ijodning asosiy yo'nalishiga aylandi.

Adabiyot jamiyat ko'zgusi sifatida o'z davrining ruhini aks ettiradi. Mustaqillikdan keyingi adabiyotda inson endilikda "vosita" emas, balki "maqsad" sifatida ko'rsatiladi. Yozuvchi va shoirlar badiiy asarlarda insonning ichki kechinmalari, orzu-intilishlari, ma'naviy izlanishlarini yoritishga alohida e'tibor bera

boshladilar. Bu esa adabiyotda inson qadr-qimmatini tasvirlashda yangicha estetik mezonlar, til va uslubda yangilanishlarni yuzaga keltirdi.

Masalan, Odil Yoqubovning “Ulug‘bek xazinasi” romanida tarixiy obrazlar orqali ilm-fan, adolat va ma’rifatning qadri ulug‘lanadi. Romanda inson faqat siyosiy kuch emas, balki tafakkur va ma’naviyat egasi sifatida tasvirlanadi. Ulug‘bek timsolida o‘quvchi bilim, sabr, donishmandlik, o‘z xalqiga sadoqat kabi insoniy fazilatlarni ko‘radi. Bu orqali muallif inson qadrining asl mezoni — uning tafakkuri va ilmga bo‘lgan munosabati ekanini ko‘rsatadi[1]

Tog‘ay Murodning “Ot kishnagan oqshom” qissasida esa inson va vatan, yurtga muhabbat g‘oyalari kuchli badiiy vositalar orqali yoritiladi. Asarda oddiy qishloq odamlarining yashash tarzi, mashaqqatlari va orzulari tasvirlanar ekan, ularning har birida or-nomus, vijdon, sadoqat kabi insoniy qadriyatlar chuqur badiiy tahlil etiladi[2]

Muhammad Yusufning she’riyati o‘zbek adabiyotida inson qalbining teranliklariga kirib boruvchi, milliy ruh va shaxsiy vijdonni uyg‘otuvchi qudratli badiiy vosita sifatida ajralib turadi. Uning she’rlarida inson qadr-qimmatini, milliy iftixor va shaxsiy mas’uliyat motivlari o‘zaro chambarchas bog‘langan holda gavdalanadi. Shoir uchun inson shunchaki jamiyatdagi mavjudlik emas, balki Vatan, tarix, til, madaniyat va or-nomus bilan o‘zligini anglagan ma’naviy shaxsdir. Aynan mana shu yondashuv Muhammad Yusuf ijodini chuqur ma’naviy-estetik mazmun bilan boyitadi.

Muhammad Yusufning “Vatanimni sevaman” she’rida inson va yurt timsollari bir-biridan ajralmas holatda ifodalanadi. She’rda:

Vatanimni sevaman, daryoday oqсам ham,

Vatanim tuprog‘ini boshimga qo‘ksam ham...[3]

qatorlari orqali Vatanga bo‘lgan chuqur muhabbat, sadoqat, fidoyilik tuyg‘ulari ifodalanadi. Bu satrlar insonning ma’naviy ulug‘ligini, uning yurt bilan bog‘liq bo‘lgan ichki ruhiy holatini aks ettiradi. Vatan sevgisi orqali shoir insonni chinakam yuksaklikka, o‘zligiga yetaklaydi. Shu ma’noda, Muhammad Yusuf uchun inson qadrini anglash — bu, avvalo, o‘z milliyligini, ildizini, tarixini va tilini tan olish, unga sadoqat bilan yashash demakdir.

Shoirning boshqa ko‘plab she’rlarida ham insonning jamiyat oldidagi mas’uliyati, ota-ona, xalq, Vatan oldidagi burchi yuksak poetik ruhda ifodalanadi. “Men

o‘zbekman” she’rida shoir millatga mansublikdan faxrlanish, o‘z milliy o‘zligini anglash orqali insoniy qadr-qimmatni yuksaltiradi. Shoir o‘z she’rlari orqali o‘quvchini hamisha o‘zligini anglashga, yurti uchun g‘ururlanishga va o‘z harakatlarining ma’naviy oqibatlarini haqida o‘ylashga chorlaydi.

Muhammad Yusufning she’riy uslubi xalqchil, obrazlarga boy va chuqur falsafiy ma’no kasb etadi. U yuksak pafosdan yiroq, ammo yurakka ta’sirli, samimiy tilda insoniy qadriyatlarni tarannum etadi. Ayniqsa, uning yosh avlodga murojaat tarzidagi she’rlari, ularga hayotda qanday yashash, qanday inson bo‘lish kerakligi haqidagi fikrlari bugungi kunda ham dolzargligini yo‘qotmagan..

Shuningdek, Erkin Vohidovning “Ruhlar isyoni” dramasi ham inson erkinligi va axloqiy tanlov masalalarini chuqur ko‘taradi. Asarda shaxsiy vijdon va ijtimoiy mas’uliyat o‘rtasidagi ziddiyatlar orqali insonning ichki olami yoritiladi

Mustaqillik davri o‘zbek adabiyoti milliy o‘zlikni anglash, inson qadr-qimmatini ulug‘lash, shaxs va jamiyat munosabatlariga yangicha yondashuvlarni aks ettirish bilan ajralib turadi. Bu davr adabiyotida inson shunchaki obraz sifatida emas, balki o‘zining tafakkuri, yurti, or-nomusi, huquq va burchlariga ega shaxs sifatida tasvirlanadi. Ayniqsa Muhammad Yusuf, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov kabi shoirlarning ijodida insonning Vatan oldidagi mas’uliyati, o‘zlikni anglash, milliy g‘urur va burch tushunchalari markaziy mavzuga aylangan. Insonning qadrini anglash orqali jamiyatni uyg‘otish, unda ijtimoiy, madaniy va axloqiy o‘zgarishlarni yuzaga chiqarish ushbu davr adabiyotining bosh maqsadi bo‘lib xizmat qilgan. Mustaqillik davri adabiyoti xalq ma’naviyatini yuksaltirish, milliy ruhni tiklash va avlod ongiga insonparvarlik, adolat, iymon va vatanparvarlik g‘oyalarini singdirishda beqiyos rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oripov, A. (1996). Saylanma. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
2. Yusuf, M. (2002). Tanlangan asarlar. Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Vohidov, E. (1997). Muhabbatnoma. Toshkent: Adabiyot va san’at.
4. Karimov, I. A. (1997). Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: O‘zbekiston.

-
5. Qodirov, S. (2019). O‘zbek adabiyotida shaxs va jamiyat. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi nashriyoti.
6. Nasrullayev, E. (2021). ISTIQLOL DAVRI DRAMATURGIYASIDA NAVOIY TALQINI. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar, (Архив№ 1).
7. Файзиллаева, С., & Тахирова, М. А. (2025, April). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ИЗУЧЕНИИ НАРЕЧИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА. In CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY (Vol. 1, No. 1, pp. 237-240).
8. Яценко, В., & Тахирова, М. А. (2025, April). ОСНОВНЫЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ ЭЛЛИПТИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ. In CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY (Vol. 1, No. 1, pp. 67-68).
9. Begmuradovich, S. A. (2025). EINSATZ VON INFORMATIONSTECHNOLOGIE IM FREMDSPRACHENUNTERRICHT. СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИССЛЕДОВАНИЯ, 1(3), 97-102.
10. Bekmuradovich, S. A. (2025). The usage of modern educational technologies in teaching a foreign language in higher educational institutions. Ta'lim, tarbiya va innovatsiyalar jurnali, 1(2), 180-184.
11. Begmuradovich, S. A. (2023). INTEGRATION OF EDUCATIONAL PROCESS FORMS. PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA IJTIMOIIY TADQIQOTLAR| JOURNAL OF PEDAGOGY, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH, 2(2), 20-23.
12. Суяров, А. Б. (2025). ТЕХНОЛОГИИ ОРГАНИЗАЦИИ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ. ZAMIN ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 1(2), 9-15.
13. Суяров, А. Б. (2025). СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДЫ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ. YANGI O ‘ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI, 2(2), 217-225.
14. Тахирова, М. А. (2021). Педагогические условия организации семинарских, лабораторных и практических занятий в вузе. Academic research in educational sciences, 2(3), 535-543.
15. Takhirova, M. (2020). Improving speech skills of students based on projection of educational objectives in Russian language classes. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(7), 8063-8075.

16. Abdullaeva, S. A., Lutfillaev, M. H., & Takhirova, M. A. (2020). VII. THE PROBLEMS OF FORMATION OF A SINGLE INFORMATION-EDUCATIONAL ENVIRONMENT. INNOVATIONS AND MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATION SYSTEM, 155.

17. Abdullaeva, S. A., Lutfillaev, M. H., & Takhirova, M. A. (2020). IMPLEMENTATION OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS SOFTWARE IN THE EDUCATIONAL PROCESS AS A FACTOR OF PERFECTION OF PREVENTIVE WORK TO REDUCE THE GROWTH OF CRIMINAL AGENCIES AMONG STUDENTS. In Сборники конференций НИЦ Социосфера (No. 8, pp. 155-161). Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro.

18. Masalieva, O. (2020). The role of Russian scientists in the source study of the bukhara khanate. International Journal of Advanced Science and Technology, 29(5), 1540-1546.

19. Masalievna, M. O., & Muhitdinovich, J. Z. (2020). The Illumination of Bukhara Khans' Building Enterprise in the Some Historical Sources. Test Engineering and Management, 83(5-6), 1803-1811.

20. Масалиева, О. (2004). Амир Музаффарнинг тарихнавис ўғиллари. Мозийдан садо, (2), 22.

21. Masalieva, O. M. (2021, November). THE PRINCE OF BUKHARA SAYYID MUHAMMAD NASIR AND HIS SCIENTIFIC HERITAGE. In International Scientific and Current Research Conferences (pp. 182-185).